E.6

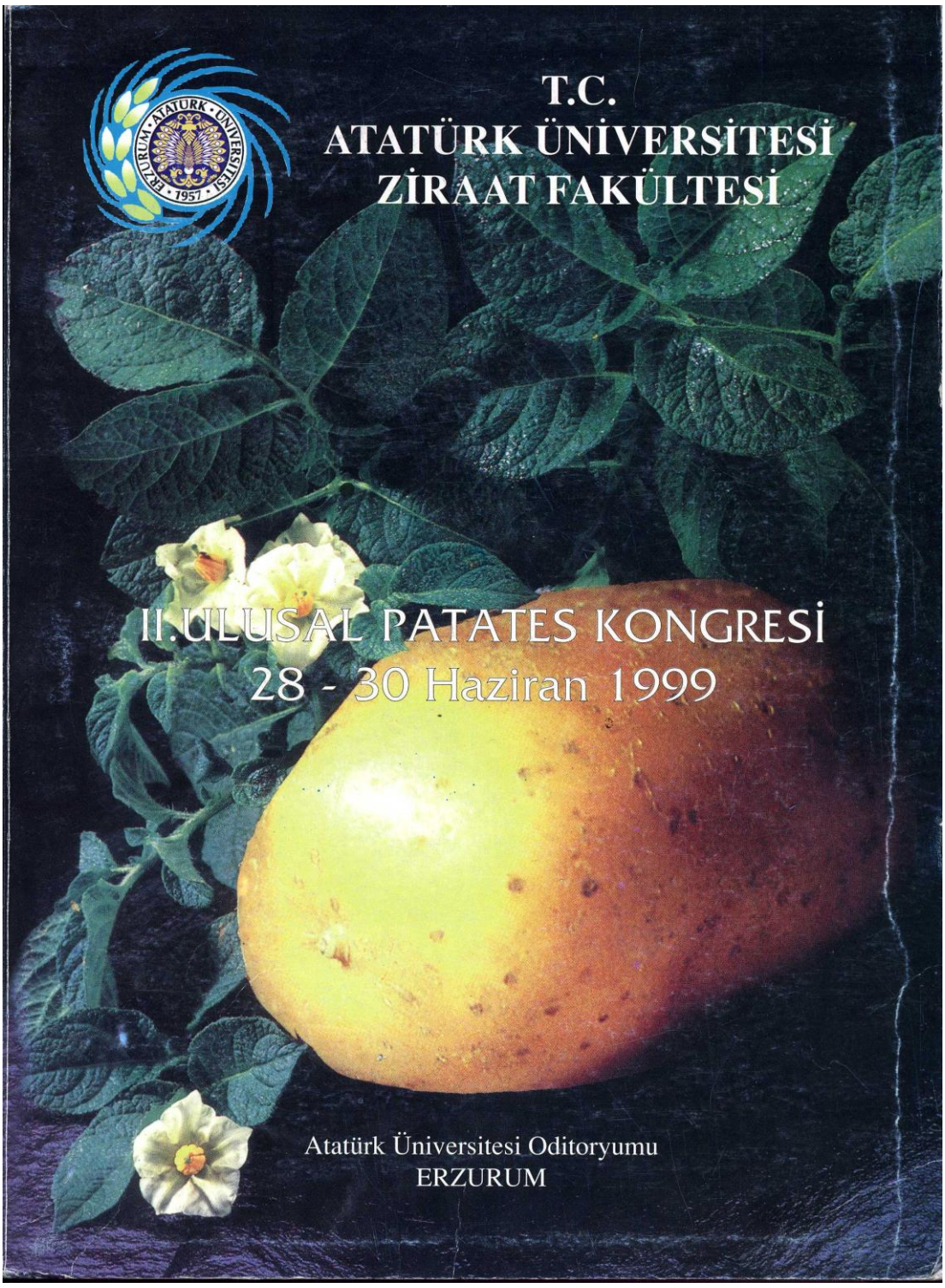
T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ZİRAAT FAKÜLTESİ
II.ULUSAL PATATES KONGRESİ
28 - 30 Haziran 1999
Atatürk Üniversitesi Oditoryumu
ERZURUM

II. Ulusal Patates Kongresi, 28 – 30 Haziran 1999, Erzurum.

TÜRKİYE PATATES ÜRETİMİNDE BÖLGELER ARASI YAPISAL DEĞİŞMELERİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Vedat DAĞDEMİR* Avni BİRİNCİ* Atilla KESKİN*

* Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü- Erzurum.

ÖZET

Tarımsal ürünlerin üretilmesinde herhangi bir bölge diğer bölgelere göre nispi üstünlüğe sahip ise o ürünün üretiminde yoğunlaşılması, kaynakların etkin kullanılması ve ülke refahı açısından son derece önemlidir. Bu nedenle Türkiye'de bitkisel üretim paylarının, bu paylardaki değişmelerin ve hangi bölgelerin hangi ürünlerde yoğunlaştığının bilinmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'de patates ürününün üretim paylarının bölgelere göre dağılımı ve bu dağılımdaki değişmelerin nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Planlı dönemin başladığı 1963 yılı ile 1980 yılları arası ve 1980-1998 yılları arasındaki gelişmeleri ortaya koymak amacıyla 1963-1998 yıllarına ait 36 yıllık bölgesel zaman serisi verileri kullanılmıştır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar, farklı bölgelerin patates üretiminde nispi avantaja sahip olduğunu ve bu ürünün üretiminde yoğunlaşmaya gidildiğini göstermektedir. Özellikle 1980 sonrası piyasa şartlarına bağlı olarak patates üretimi, üretimin kârlı olduğu bölgelere doğru kaymış ve bu konudaki ihtisaslaşma kendiliğinden oluşmuştur. Tarımsal kaynakların etkinliğinin artırılması açısından faydalı olacak bu sürecin hızlandırılması gerekmektedir. Bu da ürün bazında yapılacak kapsamlı araştırmalar ve etkin tarım politikaları ile gerçekleştirilebilir.

AN ECONOMETRIC ANALYSES OF REGIONAL STRUCTURE CHANGE OF POTATO PRODUCTION IN TURKEY

ABSTRACT

Specialization in producing a certain product by a region which has comparative advantage is very important for a country in terms of effective use of resources and welfare of that country. Therefore, it is important to know regional shares of crop production, changes in these shared and which regions are specializing on what products.

In this study, distribution of regional potato production shores in Turkey and the factors affecting changes in this distribution were determined. Time series data for the period of 1963-1998 is used to explore the developments in 1963-1980 and 1980-1998 periods.

The results from the study imply that the regions which have comparative advantage specialize on potato production. Especially after 1980, potato production shifted to the regions in which potato production is profitable and specialization has taken place by itself. It is suggested to speed up this development by conduction deterred research and enacting effective policies.

I. GİRİŞ

Tarım politikalarının en önemli amacı, Tarımda genel yapının düzeltilmesi, bu sektörde uğraşanların sosyal ve ekonomik durumlarının geliştirilmesi ve bunların gelirlerinin diğer ekonomik sektörlerde çalışanların gelir seviyelerine yakınlaştırılmasıdır (1). Bu amaç doğrultusunda oluşturulacak bitkisel üretim deseninin, ülkenin gerek iç tüketimi gerekse dış satımı ile ilgili ihtiyaçlarına göre yönlendirilmesi gerekmektedir. Bilindiği üzere politika uygulayıcıları, uyguladıkları politikalarla tarımsal üretimi yönlendirebilmektedirler. Tarım bölgeleri itibariyle üretilen ürünlerin ürün paylarında önemli değişikliklerin olması, bitkisel üretim desenine ekolojik şartların, teknoloji transferinin, nüfusun, tüketim alışkanlıklarının ve piyasa şartları gibi faktörlerin belirleyici bir etkisi olduğunu göstermektedir (2).

Tarımsal ürünlerin üretilmesinde herhangi bir bölge diğer bölgelere göre nispi üstünlüğe sahip ise o ürünün üretiminde yoğunlaşılması, kaynakların etkin kullanılması açısından son derece önemlidir (3). Bu nedenle Türkiye'de bitkisel üretim paylarının, bu paylardaki değişmelerin ve hangi bölgelerin hangi ürünlerde yoğunlaştığının bölgeler bazında bilinmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de patates ürününün üretim paylarının bölgelere göre dağılımını ve bu dağılımdaki değişmelerin etkilerini tespit etmek ve bu konuda ürün bazında daha detaylı yapılabilecek çalışmalara zemin hazırlamaktır. Çalışmanın ikinci kısmında araştırmada kullanılan veriler, incelenen dönem ve ekonometrik analizlerin hangi metotlarla yapıldığı konularına yer verilmiştir. Üçüncü kısımda araştırma bulguları verilmiş ve sonuçlara ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur. Son bölümde ise araştırma sonuçları özetlenmiş ve bu doğrultuda önerilere yer verilmiştir.

II. MATERYAL VE METOT

Çalışmada patates ürününe ait, 1963-1998 dönemine ait 36 yıllık bölgesel zaman serisi verileri kullanılmıştır. Bu veriler dokuz tarım bölgesine (Ortagüney, Ege, Marmara, Akdeniz, Kuzeydoğu, Güneydoğu, Karadeniz, Ortadoğu ve Ortagüney tarım bölgeleri) ait olup, DİE'nin Tarımsal Yapı ve Üretim adlı yayınından derlenerek elde edilmiştir. Bunun yanısıra konuyla ilgili daha önceki yıllarda yapılmış çeşitli bilimsel çalışmalardan elde edilen sonuçlar, çalışmanın ana materyalini oluşturmuştur.

Patates üretiminde ortaya çıkan periyodisitenin ve yıllık değişmelerin etkisini minimuma indirmek için 36 yıllık dönem dört yıllık ortalamalar alınarak, dokuz ayrı dilime ayrılmıştır. Bu dilimlerden birinci (1963-1966), beşinci (1979-1982) ve dokuzuncu (1995-1998) dilimin ortalamaları kullanılarak, değişimler incelenmeye çalışılmıştır. Yapılan analizlerde 1963-1966 ile 1979-1982 arası I. dönem, 1979-1982 ile 1995-1998 arası ikinci dönem ve 1963-1966 ile 1995-1998 arası toplam olarak ifade edilmiştir. Bu dönemlerin seçilmesinin nedeni, planlı dönemin başladığı 1963 yılı ile 1980 yılları arası ve serbest piyasa şartlarının geniş ölçüde uygulandığı 1980-1998 yılları arasındaki gelişmeleri ortaya koymaktır.

Türkiye geneli için verimliliğin, ekim alanlarının ve iklimin patates üretimi üzerine etkisini belirlemek için aşağıdaki regresyon modeli kullanılmıştır.

$$Y^k_i = \alpha^k + \beta^k_1 V_{i1} + \beta^k_2 E_{i2} + \beta^k_3 D_{i3} + U_i$$

Y = Patates üretim miktarı (ton) i = 1.....324, 1.....162
V = Verim (kg/ha) k = 1, 2, 3
E = Ekim alanı (ha) k = 1 1963-1982 dönemi
D = İklim şartları (dummy) k = 2 1983-1998 dönemi
k = 3 1963-1998 dönemi

1963-1998 döneminde verimliliğin ve ekim alanlarının bölgeler arası patates üretimindeki değişime etkisini tespit etmek için ise aşağıdaki regresyon modeli kullanılmıştır.

$$Y^k_i = \alpha^k + \beta^k_1 V_{i1} + \beta^k_2 E_{i2} + U_i$$

Y = Bölgelere göre patates üretim miktarı (ton) i = 1.....36
V = Verimlilik (kg/ha) k = 1.....9 (Bölgeler)
E = Ekim alanı (ha)

Yukarıda belirtilen modeller Shazam ekonometrik bilgisayar programı kullanılarak tahmin edilmiştir. Ekonometrik modellerin tahmini ile değişkenler arasındaki ilişkiler yani ilgili parametreler belirlenmiş ve bu parametreler kullanılarak istatistiksel analizler yapılmıştır. Türkiye geneli için verimliliğin, ekim alanlarının ve iklimin patates üretimi üzerine etkisini belirlemek için, I. dönem, II. dönem ve 1963-1998 dönemi verileri kullanılarak, üç ayrı model En Küçük Kareler Yöntemine göre analiz edilmiştir. Kullanılan veriler zaman serisi verileri olduğu için, Durbin-Watson testi yapılmış ve her üç modelde de otokorelasyon olduğu tespit edilmiştir (4). Bu problem Shazam programında çözümlendikten sonra parametreler yeniden tahmin edilmiştir (5).

Benzer şekilde, 1963-1998 döneminde verimliliğin ve ekim alanlarının bölgeler arası patates üretimindeki değişime etkisini tespit etmek için tahmin edilen modeller de Durbin-Watson testine tabi tutulmuş, II., VI. ve VII. tarım bölgeleri için tahmin edilen modeller hariç diğer tüm modellerde otokorelasyon problemine rastlanılmış ve bu problem giderildikten sonra modeller yeniden tahmin edilmiştir.

III. BULGULAR VE TARTIŞMA

Türkiye'de 1963-1998 yılları arasında patates üretimine ait sonuçlar tablo 1.'de verilmiştir. Buna göre patates üretimi 36 yıllık dönemde %197.19, ekim alanı %44,42 ve verim %105,80 oranında artmıştır. Patates üretimi, ekim alanı ve verim dönemler itibariyle ele alındığında I. dönemdeki artış oranları II. dönemdeki artış oranlarına göre daha fazla olmuştur.

Tablo 1. Türkiye'de 1963-1998 Yılları Arasında Patates Üretimi.

	Üretim (ortalama)			**Değişim (%)**		
	1963-1966	**1979-1982**	**1995-1998**	**I. Dönem**	**II. Dönem**	**Toplam**
Üretim (ton)	1 660 000.0	2 992 500.0	4 933 333.0	80.27	64.86	197.19
Ekim Alanı (ha)	143 333.0	178 000.0	207 000.0	24.19	16.29	44.42
Verim (kg/ha)	11 579.6	16 813.9	23 830.7	45.20	41.73	105.80

Kaynak : (6).

Türkiye'de tarım bölgelerine göre patates üretimine ait sonuçlar tablo 2.'de verilmiştir. Patates üretiminde ilk üç sırayı Ortagüney, Karadeniz ve Ortakuzey tarım bölgeleri almaktadır. 1995-1998 yılları arasında Türkiye patates üretiminin %53,82 gibi önemli kısmını Ortagüney tarım bölgesi elinde bulundurmaktadır. Üretimde en düşük paya ise sırasıyla Güneydoğu ve Akdeniz tarım bölgeleri sahiptir. Karadeniz tarım bölgesi 1963-1966 yılları arasında %16,20'lik üretim payı ile ikinci sırada yer alırken, 1979-1982 ve 1995-1998 yılları arasında üretimdeki payı azalarak üçüncü sıraya düşmüştür.

Tablo 2. Tarım Bölgelerine Göre Patates Üretimi (%).

Bölgeler	**Üretim (ortalama)**			**Değişim (%)**		
	1963-1966	**1979-1982**	**1995-1998**	**I. Dönem**	**II. Dönem**	**Toplam**
Ortakuzey	**15.82**	**15.19**	**10.24**	-0.63	-4.95	-5.58
Ege	10.35	12.19	9.32	1.84	-2.87	-1.03
Marmara	11.46	6.54	3.90	-4.92	-2.64	-7.56
Akdeniz	5.04	5.38	2.19	0.34	-3.19	-2.85
Kuzeydoğu	6.94	8.40	5.29	1.46	-3.11	-1.65
Güneydoğu	1.30	1.67	1.11	0.37	-0.56	-0.19
Karadeniz	**16.20**	**13.85**	**9.18**	-2.35	-4.67	-7.02
Ortadoğu	4.95	3.70	4.95	-1.25	1.25	0
Ortagüney	**27.94**	**33.08**	**53.82**	5.14	20.75	25.88
Türkiye	**100.00**	**100.00**	**100.00**	-	-	-

Kaynak : (6)

Patates üretimine bölgeler bazında dönemler itibariyle bakıldığında I. dönemde Ortadoğu, Karadeniz, Marmara ve Ortakuzey tarım bölgelerinin üretimdeki payları düşerken diğer bölgelerin payı artmıştır. Bu dönemde Marmara tarım bölgesi üretim payını (%4.92) önemli derecede kaybetmiştir. En önemli üretim artışı %5.14 ile Ortagüney tarım bölgesinde gerçekleşmiştir. II. dönemde Ortadoğu ve Ortagüney tarım bölgeleri hariç diğer tüm bölgelerin üretim payında azalmalar olmuştur. Üretim payındaki en önemli düşüş bu dönemde Ortakuzey (%4.95) ve Karadeniz (%4.67) tarım bölgelerinde yaşanmıştır. Toplamda ise Ortagüney bölgesi hariç diğer tüm bölgelerin üretim payları düşerken, en önemli düşüş, oranı Marmara (%7.56) ve Karadeniz (%7.02) tarım bölgelerinde gerçekleşmiştir.

Türkiye'de tarım bölgelerine göre patates ekim alanlarına ait sonuçlar tablo 3.'te verilmiştir. 1995-1998 yılları arasında patates ekim alanları içerisinde en büyük paya sırasıyla Ortagüney (%37.02), Karadeniz (%16.25) ve Ortakuzey (%11.59), en düşük paya ise sırasıyla Güneydoğu (%1.42), Akdeniz (%2.84) ve Marmara (%5,17) tarım bölgeleri sahiptir.

Tablo 3. Tarım Bölgelerine Göre Patates Ekim Alanı (%).

Bölgeler	**Ekim Alanı (ortalama)**			**Değişim (%)**		
	1963-1966	**1979-1982**	**1995-1998**	**I. Dönem**	**II. Dönem**	**Toplam**
Ortakuzey	18.93	13.85	**11.59**	-5.08	-2.26	-7.34
Ege	9.12	9.46	10.41	0.34	0.95	1.29
Marmara	9.26	6.01	5.17	-3.25	-0.84	-4.09
Akdeniz	5.29	5.55	2.84	0.26	-2.71	-2.45
Kuzeydoğu	7.69	10.15	8.90	2.46	-1.25	1.21
Güneydoğu	1.39	1.92	1.42	0.53	-0.5	0.03
Karadeniz	21.49	18.61	**16.25**	-2.88	-2.36	-5.24
Ortadoğu	5.04	4.59	6.40	-0.44	1.81	1.37
Ortagüney	21.79	29.86	**37.02**	**8.07**	**7.16**	**15.23**
Türkiye	**100.00**	**100.00**	**100.00**	-	-	-

Kaynak : (6).

1963-1966 yılları arasında Karadeniz ve Ortakuzey tarım bölgeleri patates ekim alanları içerisinde önemli bir paya sahipken, bu paylarını 1995-1998 yılları arasında önemli ölçüde düşmüştür. Ortagüney ve Ege tarım bölgeleri bütün dönemlerde ekim alanları içerisindeki payını artırmışlardır.

Türkiye'de tarım bölgelerine göre patates verimliliğine ait sonuçlar tablo 4.'de verilmiştir. Buna göre Ortagüney bölgesi hariç diğer tüm tarım bölgeleri verimlilik açısından Türkiye ortalamasının altındadır. Patates verimliliğinde en yüksek değere (34 151.2) Ortagüney, en düşük değere ise (13 248.0) Karadeniz tarım bölgesi sahiptir.

Tablo 4. Tarım Bölgelerine Göre Patates Verimliliği (kg/ha).

Bölgeler	**Verim (ortalama)**			**Değişim (%)**		
	1963-1966	**1979-1982**	**1995-1998**	**I. Dönem**	**II. Dönem**	**Toplam**
Ortakuzey	9 460.7	18 368.10	20 739.3	94.15	12.91	119.22
Ege	10 293.7	21 663.00	22 415.1	**110.45**	03.47	117.76
Marmara	14 052.5	18 319.00	17 716.1	30.36	-3.29	26.07
Akdeniz	10 785.4	16 212.40	17 925.2	50.32	10.56	66.20
Kuzeydoğu	10 480.2	13 932.70	13 987.3	32.94	0.39	33.46
Güneydoğu	10 997.9	14 593.00	18 326.1	32.69	25.58	66.63
Karadeniz	8 559.1	12 513.50	13 248.0	46.20	5.87	54.78
Ortadoğu	11 197.8	13 549.00	18 121.3	21.00	33.75	61.83
Ortagüney	14 583.6	18 697.30	34 151.2	28.21	**82.65**	**134.18**
Türkiye	**11 579.6**	**16 813.90**	**23 830.7**	**45.20**	**40.73**	**105.80**

Kaynak : (6).

I. dönemde en önemli verim artışı Ege bölgesinde gerçekleşirken, bütün bölgelerde önemli ölçüde verim artışı olmuştur. II. dönemde Ortagüney tarım bölgesi patates veriminde önemli bir artış sağlamıştır. Toplamda en yüksek verim artışı %134,18 ile Ortagüney, en düşük verim artışı ise Marmara (%26.07) ve Kuzeydoğu (%33.46) tarım bölgelerinde yaşanmıştır.

Türkiye'de patates üretimini etkileyen faktörleri saptayan ekonometrik modellere ait sonuçlar tablo 5.'de verilmiştir. Patates üretimini etkileyen en önemli faktör, I. dönemde ekim alanları olurken, II. dönemde ve toplamda verim olmuştur. Buradan son 36 yıllık dönem içerisinde patates üretimindeki en önemli faktörün verimlilikteki gelişmeler olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca I. dönemde iklim şartları verimlilik ve ekim alanlarından sonra üçüncü derecede istatistiki olarak önemli bulunmasına rağmen, II. dönemde ve toplamda patates üretimi üzerine önemli bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 5. Türkiye Patates Üretim Modeline Ait Tahminler

Dönemler	$\mathbf{R^2}$	α	β_1	β_2	β_3
Toplam 1963-1998	0.984	-330 000 (-3.886)	22.988* (18.122)	9.968* (12.557)	5 685.9 (0.341)
I. Dönem 1963-1982	0.982	-265 880 (-18.019)	16.095* (24.441)	16.563* (28.949)	24 708.0* (2.946)
II. Dönem 1983-1998	0,987	-481 630 (-4.907)	38.676* (22.992)	15.285* (19.824)	-148.60 (-0.400)

Kaynak: Orijinal hesaplamalar.

* %5 önem seviyesinde istatistiki olarak önemli, parantez içerisindeki değerler t_h değerleridir (t_c = 1.658).

Tarım bölgelerine göre patates üretimini etkileyen faktörleri saptamak için 1963-1998 dönemine ait 36 yıllık veriler kullanılarak, tahmin edilen ekonometrik modellere ait sonuçlar tablo 6.'da verilmiştir.

Tablo 6. Tarım Bölgelerine Göre Patates Üretim Modeline Ait Tahminler

Bölgeler	R^2	α	β_1	β_2
Ortakuzey	0.998	-423 550	25.474	16.517
		(-30.089)	(99.074)	(32.567)
Ege	0.999	-336 930	16.814	20.318
		(-38.522)	(54.832)	(56.525)
Marmara	0.994	-182 510	11.158	16.297
		(-33.807)	(61.796)	(48.615)
Akdeniz	0.977	-121 670	7.9454	14.910
		(-13.201)	(50.548)	(20.429)
Kuzeydoğu	0.990	-250 770	18.437	13.665
		(-18.752)	(24.268)	(30.776)
Güneydoğu	0.996	-40 266	2.9888	13.537
		(-36.088)	(66.109)	(40.983)
Karadeniz	0.997	-401 520	34.470	11.604
		(-20.718)	(100.13)	(22.418)
Ortadoğu	0.998	-148 420	10.360	15.048
		(-20.823)	(52.237)	(22.817)
Ortagüney	0.998	-1 063 700	65.309	18.369
		(-8.7071)	(33.099)	(18.562)

Kaynak: Orijinal hesaplamalar.

* %5 önem seviyesinde istatistiki olarak önemli, parantez içerisindeki değerler t_h değerleridir (t_c = 1.697).

Tablodan da görüleceği üzere patates üretimini etkileyen en önemli faktörler bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Buna göre patates üretimi üzerine etkili olan en önemli faktör, Ege ve Kuzeydoğu tarım bölgelerinde ekim alanları iken, Ortakuzey, Marmara, Akdeniz, Güneydoğu, Karadeniz, Ortadoğu ve Ortagüney tarım bölgelerinde verimlilik olarak tespit edilmiştir.

IV. SONUÇ

Türkiye'de patates üretimi, 1963-1998 yılları arasında %197.19 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemlerde Patates üretiminde Ortagüney tarım bölgesi hariç diğer bölgelerin üretim payları önemli ölçüde düşmüştür. Patates üretimi, ekim alanı ve verim dönemler itibariyle ele alındığında I. dönemdeki artış oranları II. dönemdeki artış oranlarına göre daha fazla olmuştur. Patates üretiminde ilk üç sırayı Ortagüney, Karadeniz ve Ortakuzey tarım bölgeleri almaktadır. 1995-1998 yılları arasında Türkiye patates üretiminin %53,82 gibi önemli kısmını Ortagüney tarım bölgesi sağlamaktadır. Bu da Ortagüney tarım bölgesinin diğer bölgere göre patates üretiminde nispi üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir.

1995-1998 yılları arasında patates ekim alanları içerisinde en büyük paya sırasıyla Ortagüney (%37.02), Karadeniz (%16.25) ve Ortakuzey (%11.59), en düşük paya ise sırasıyla Güneydoğu (%1.42), Akdeniz (%2.84) ve Marmara (%5,17) tarım bölgeleri sahiptir. 1963-1966 yılları arasında Karadeniz ve Ortakuzey tarım bölgeleri patates ekim alanları içerisinde önemli bir paya sahipken, bu payları 1995-1998 yılları arasında önemli ölçüde düşmüştür.

Patates verimliliğinde en yüksek değere (34 151.2) Ortagüney, en düşük değere ise (13 248.0) Karadeniz tarım bölgesi sahiptir. I. dönemde en önemli verim artışı Ege bölgesinde gerçekleşirken, bütün bölgelerde önemli ölçüde verim artışı olmuştur. II. dönemde Ortagüney tarım bölgesi patates veriminde önemli bir artış sağlamıştır. Toplamda en yüksek verim artışı

%134,18 ile Ortagüney, en düşük verim artışı ise Marmara (%26.07) ve Kuzeydoğu (%33.46) tarım bölgelerinde yaşanmıştır.

Patates üretimi üzerine etkili olan en önemli faktör, Ege ve Kuzeydoğu tarım bölgelerinde ekim alanları iken, Ortakuzey, Marmara, Akdeniz, Güneydoğu, Karadeniz, Ortadoğu ve Ortagüney tarım bölgelerinde verimlilik olarak tespit edilmiştir. Türkiye genelinde ortalama patates verimi 23 830.7 kg/ha iken Avrupa Birliği ortalaması 33 333 kg/ha dır (7). Bu durum Ortagüney tarım bölgesi hariç diğer tarım bölgelerinde verimliliğin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Bu nedenle verim düşüklüğünü ortadan kaldırmaya yönelik politikalar geliştirilmelidir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar özellikle II. dönemde yani 1979-1982 ile 1995-1998 yıları arasında farklı bölgelerin patates üretiminde nispi avantaja sahip olduğunu ve bu ürünün üretiminde yoğunlaşmaya gidildiğini göstermektedir. Bu durum diğer tarım ürünleri için de geçerlidir (2). Özellikle 1980 sonrası piyasa şartlarına bağlı olarak patates üretimi, üretimin kârlı olduğu bölgelere doğru kaymış ve bu konudaki ihtisaslaşma kendiliğinden oluşmuştur. Özellikle Ege tarım bölgesinde patates verimi yüksek olmasına rağmen ekim alanları içerisindeki payı oldukça düşüktür. Bu durum yörede patates ürününe alternatif tarım ürünlerinin üretiminin daha kârlı olduğunu göstermektedir. Tarımsal kaynakların etkinliğinin artırılması açısından faydalı olacak bu sürecin hızlandırılması gerekmektedir. Bu da ürün bazında yapılacak kapsamlı çalışmalar ve etkin tarım politikaları ile gerçekleştirilebilir.

KAYNAKLAR

1. Ayyıldız, T., 1992. Tarım Politikası – Genel Politikalar ve Türkiye'de Durum. Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 620, Ziraat Fakültesi Yayınları No: 286, s. 27, Erzurum.
2. Yavuz, F., 1998. Türkiye'de Bölgelerarası Bitkisel Üretim Deseninin Değişimi Üzerine Bir Analiz. Türkiye III. Tarım Ekonomisi Kongresi. 7-9 Ekim, s. 1-10, Ankara.
3. Gülten, Ş., 1985. Tarımsal Pazarlama. Atatürk Üniversitesi Yayın No:631. Ziraat Fakültesi Yayın No:288, Ders Kitapları Serisi No: 45, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.
4. Yavuz, F., 1996. Ekonometri Ders Notları. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No:185, s.72-73, Erzurum.
5. McGraw-Hill, 1993. Shazam The Econometrics Computer Program, ISBN 0-07-069862-7, Kanada.
6. Anonim, Devlet İstatistik Enstitüsü, Tarımsal Yapı ve Üretim (1963-1998), Ankara.
7. Ayyıldız, T., S., Açıkel, A., Keskin, T., Atsan, 1997. Türkiye-AB İlişkileri. Atatürk Üniversitesi Yayınları No:850, Ziraat Fakültesi Yayınları No: 332, Ders Kitapları Serisi No: 79, s. 181, Erzurum.